

УДК [329.11:316.344/.347]:323

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.24>

ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ В ІДЕОЛОГІЇ ПРАВОВОГО КОНСЕРВАТИЗМУ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ

Яна Сичова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті розглянуто взаємозв'язок політики ідентичності та ідеології правого консерватизму, а також обґрунтовано особливості вияву політики ідентичності в межах окресленої ідеології. Наголошено на активізації діяльності та підтримки правих консерваторів з огляду на глобалізаційні процеси, що становлять загрозу для національної ідентичності спільнот. Зазначено, що в сучасних умовах ключовим риторичним прийомом та стратегією політичної боротьби правих консерваторів є правий популізм.

Визначено специфіку сучасних правих партій, зокрема їхній фокус на питаннях постматеріального характеру, де політика постає як арена боротьби між цінностями й за цінності. Обґрунтовано зв'язок між ідеологією правого консерватизму та політикою ідентичності в теоріях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зауважено, що праві консерватори використовують дискурс ренаціоналізації та кризи національної ідентичності, а отже, апелюють до необхідності підтримки та захисту останньої від впливів Інших – «чужих». У цьому сенсі йдеться про так звану «негативну» ідентичність, тобто риторику виключення тих, хто не належить до національної спільноти як гомогенізованого ідеалу правих консерваторів. Це, своєю чергою, призводить до інструменталізації національної ідентичності з метою, з одного боку, конструювання «істинних» представників своєї національної спільноти, а з іншого боку, виключення з неї «чужинців». Як наслідок, постає загроза ексклюзивного (етнічного) націоналізму, об'єктом якого стають певні віктимні групи. Наголошено, що подібна риторика часто є ксенофобною та здатна спричинити суперечності у відносинах з іншими національними спільнотами.

Окреслено особливості політики ідентичності в межах ідеології правого консерватизму, з-поміж яких: «політика страху», «політика зведення кордонів», євроскептицизм і негативне ставлення до мультикультуралізму, політика пам'яті. Обґрунтовано роль політичних міфів у політиці ідентичності правих консерваторів, серед них: міф про змову, міф про «золоту добу», міф про рятівника, міф про єдність.

Ключові слова: правий консерватизм, правий популізм, національна ідентичність, політика ідентичності, політичний міф.

У сучасній політиці, за влучним зауваженням Р. Водак, спостерігається тенденція «зсуву праворуч» [1, с. 11], тобто активізація діяльності та збільшення підтримки правих партій. Це спричинено передусім глобалізаційними викликами та загрозами (послабленням суверенітету класичної національної держави на користь наднаціональних структур, соціально-економічним та культурним страхом перед «чужими», зменшенням ролі традицій тощо), що призводить до спроби ренаціоналізації – апелювання до необхідності захисту традиційної держави-нації, зокрема на рівні «боротьби» за культуру та ідентичність спільноти. *Метою статті* є обґрунтування зв'язку між ідеологією правого консерватизму та політикою ідентичності, а також з'ясування сутності останньої в умовах правого

консерватизму. Зауважимо, що належність до правого консерватизму ми визначаємо ідеологією націонал-консерватизму, елементом якої в умовах сучасного світу є новий правий популізм.

Г. Шипунов зазначає, що особливістю сучасних правих є їхнє звернення до питань постматеріального характеру (націоналізм, традиційні цінності, трактування меншин як загрози, декомунізація тощо) [2, с. 163–164]. Це, своєю чергою, засвідчує, що традиційні соціальні й матеріальні поділи відійшли на другий план, натомість, сучасна політика є ареною боротьби цінностей і за цінності. Зауважимо, що ідеологічний «портрет» сучасних правоконсерваторів зберігає своє консервативне ядро у вигляді пріоритету традицій і порядку, утім, доповнюється низкою сучасних індикаторів, з-поміж яких:

1. *Націоналізм та антиіммігрантська політика* (проголошення принципу вищості та надання привілеїв членам національної спільноти порівняно з тими, хто до неї не належить; жорсткий імміграційний контроль).

2. *Авторитаризм як інституційне втілення та реалізація ідеї сильної влади та держави* (наявність «сильного» центру, здатного гарантувати порядок, безпеку та соціальну гармонію).

3. *Національний капіталізм і «велферний шовінізм»* (підтримка та захист національного виробника, протидія іноземному фінансовому втручання, забезпечення гідного життєвого рівня для представників національної спільноти).

4. *Ізоляціонізм, антиглобалізм чи євроскептицизм* (захист національної ідентичності, негативне ставлення до мультикультуралізму) [2, с. 177–178].

Зв'язок між ідеологією правого консерватизму та політикою ідентичності є предметом дослідницького інтересу вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, Л. Хорішко та Н. Горло вважають, що підйом правих політичних партій актуалізує дискурс кризи національної ідентичності, що є проявом політики ідентичності [3]. Ш. Берман, аналізуючи риторику демократів та республіканців у США, доходить висновку, що політика ідентичності «більш потужна та ефективна» у руках республіканців (консерваторів), оскільки останні є більш однорідною групою, порівняно з демократами. Крім цього, «позаяк політика – це боротьба між чітко обмеженими ідентифікаційними групами», загрози для колективної ідентичності, а отже, апелювання до необхідності її захисту, більш корисні для республіканців, аніж демократів [4]. Подібну думку висловлює Д. Альтман, зазначаючи, що «консерватори одержимі політикою ідентичності», яка витіснила клас як ключовий політичний поділ [5]. Й. Рідгрєн підкреслює, що в питаннях соціально-культурної політики праві стоять на консервативних позиціях, зокрема в контексті необхідності захисту та підтримки національної ідентичності [1, с. 72]. Б. Фортхнер стверджує, що імміграція, національна ідентичність та протидія корупційній системі є ключовими питаннями, які цікавлять правих популістів [1, с. 71]. Зауважимо, що ми розглядаємо правий популізм передусім як риторичну стратегію політичної боротьби правих консерваторів, а не окрему ідеологію. Визнаючи консервативне розуміння національної ідентичності в середовищі правих популістів, П.-А. Тагієф пропонує термін «популізм ідентичності», в основі якого – політика пам'яті й символізму, тобто надання культурному фактору ключового значення в об'єднанні індивідів у національну спільноту [6, с. 6–7].

М. Ауденампсен вважає, що популізм передбачає рефреймінг ідентичності національної спільноти шляхом негативної ідентифікації, тобто формування власної ідентичності («Ми») шляхом визначення того, ким ми не є («Вони») [7]. С. Харрісон і М. Брутер зазначають, що правих популістів можна розпізнати за індикатором так званої «негативної» ідентичності, тобто риторикою виключення всіх тих, хто відрізняється від «Нас» (як

гомогенізованого ідеалу), а отже, не належить до національної спільноти [1, с. 73]. По суті, це ексклюзивний (етнічний) націоналізм, який вирізняє правих популістів. Його об'єктом стають певні віктимні (від англ. victim – жертва) групи, як-от роми, євреї, мусульмани тощо. Відповідно, правоконсервативний дискурс ідентичності є націоналістичним, а сила націоналізму, згідно зі слухним зауваженням М. Гібернау, полягає в його «здатності формувати відчуття ідентичності» [8].

Оскільки правий популізм, як елемент ідеології правого консерватизму, спирається на ексклюзивну ідентичність, пов'язану з виключенням, цікавою є концепція популістського «хартленда» П. Таггарта [9, с. 278], що передбачає повернення до культурно гомогенного та морально чистого «місця», тобто «золотої доби», яка втілює ідеальні (традиційні) цінності. Очевидно, що в умовах сучасного світу, незважаючи на тенденції ренационалізації, така ідея є утопічною. Утім, праві популісти продовжують її інструменталізувати, і їхній успіх значною мірою пояснюється використанням опозиції – «антихартленда», тобто існування/повернення до чогось шкідливого чи руйнівного. Річ у тім, що такі опозиції передусім спрямовані на емоції та почуття людей, а отже, спричиняють ностальгію, ворожість, прагнення до реваншу тощо. Інструменталізуючи національну ідентичність, праві консерватори, з одного боку, мають на меті сконструювати «істинних» представників своєї національної спільноти, а з іншого боку, ізолювати всіх «чужинців», оскільки останні інтерпретуються як імовірна загроза для національної ідентичності.

Визнаючи наявність тісного зв'язку між ідеологією правого консерватизму, елементом якої є правий популізм, і спираючись на дослідницьку позицію Р. Водак [1], окреслимо особливості політики ідентичності в межах правого консерватизму, серед яких:

1. *«Політика страху»* – цілеспрямоване конструювання загроз для «Нас», «нашої нації», «наших прав», «нашої культури», «нашого суверенітету» тощо. Зазвичай праві консерватори провокують страх, який може бути спричинений як реальними, так і уявними небезпеками, утім, цей страх здебільшого гіперболізований і репрезентується в драматичній формі. Це може бути страх мігрантів («чужих»), страх безробіття, страх втрати ідентичності, традицій і цінностей, страх поглинання власної культури, автономії та ін. Оскільки існує конкретна загроза, існує також винуватець загрози. У цьому сенсі йдеться про політичну/етнічну/релігійну/сексуальну/мовну меншість, яка є причиною наявних проблем. У термінології Р. Водак така група уособлює «козла відпущення» або «паршиву вівцю», тобто ворога. У контексті ідентичності важливу роль у «політиці страху» відіграють міфи про народ як гомогенізований ідеал, який необхідно захищати від «чужих».

2. *«Політика зведення кордонів»*. Передусім йдеться про символічні кордони, конструювання яких є результатом «політики страху». Під кордонами в цьому випадку маються на увазі умови «включення» і «виключення» зі спільноти. Правопопулістське уявлення про народ як гомогенізований ідеал передбачає наявність гомогенної культури, мови, пам'яті тощо. Для реалізації цієї мети (чи принаймні наближення до неї) використовується риторика ізоляціонізму, що в крайньому вияві зводиться до ксенофобної, а доступ до національної спільноти та її ідентичності визначається за «принципом крові», тобто етнічності. Дискурс правих популістів зазвичай передбачає маніхейський поділ на «своїх» і «чужих», «друзів» і «ворогів», причому позиціонування власної спільноти відбувається за допомогою стратегій позитивної презентації, а «чужої» – шляхом негативної. Метою «політики зведення кордонів», таким чином, є збереження традиційної держави-нації, а також гарантування безпеки, зокрема й символічної.

3. *Євроскептицизм і негативне ставлення до мультикультуралізму*. Євроскептицизм логічно впливає зі страху втрати автономії на користь наднаціональних структур,

які «диктують» національним державам свої правила. Оскільки нація в межах правого консерватизму інтерпретується як «дім», поглиблення євроінтеграційних процесів, а також космополітичні цінності сприймаються як загроза національній спільноті, її ідентичності та традиційним цінностям. Своєю чергою, критика та протидія мультикультуралізму ґрунтується на інтерпретації останнього як способу денаціоналізації національної спільноти, уявленні про народ як гомогенізований ідеал, а також страху «чужих», які цей ідеал порушують. У крайньому вияві така позиція здатна спричинити нормалізацію ксенофобної, расистської риторики. Апелуючи до необхідності ренаціоналізації, праві консерватори позиціонують себе як патріотів-захисників національної держави, зокрема від наслідків глобалізації.

4. *Політика пам'яті (політика минулого)*. Оскільки колективна пам'ять є складовою ідентичності національної спільноти, правоконсервативні партії переосмислюють історію та інструменталізують минуле, акцентуючи на перемогах (героїчні міфи) та/або поразках (міф жертви) спільноти. Захист останньої вимагає віри в спільний наратив про минуле – таким чином формуються ревізійні наративи, які в драматизованій формі оповідають про минуле нації, поворотні моменти її історії. Ідеал правих консерваторів звернений у минуле («золота доба», «хартленд»), їхня риторика підкреслює величну історію національної спільноти та часто спричиняє ностальгію. Міфи, які використовують праві консерватори, підтверджують уявлення про народ як гомогенізований ідеал, прив'язаний до конкретної національної держави та її території, а також легітимізують наявний порядок денний і візії майбутнього.

Щодо міфів варто зауважити, що праві консерватори потребують їхнього використання, зокрема в контексті «переписування» історії (історичний ревізійнізм). Крім цього, «золота доба» – як ідеал правих консерваторів – пов'язана з традиційними цінностями, які вони підтримують. Для унаочнення зв'язку між ідеологією правого консерватизму та політикою ідентичності вважаємо за необхідне звернутися до теорії політичних міфів Р. Жирарде. Попри те що дослідник прямо не накладає свою теорію на конкретні ідеології, міфи, які він виділяє, характеризують правих консерваторів і їхню правопопулістську риторику. Отже, автор виділяє чотири основних міфи, серед яких [10]:

1. *Міф про змову* – по суті, ілюструє наявність «ворога» (реального чи уявного; внутрішнього або зовнішнього). Його дії завжди ґрунтуються на певному плані, є секретними та спрямовані проти загальної волі спільноти. Метою «ворога» є трансформація статус-кво з метою отримання власної вигоди.

2. *Міф про «золоту добу»* – є оповіддю про «величне минуле» спільноти та її героїчні здобутки. Зазвичай ідеться про певні час і місце (епоха, період тощо), у яких панувала патріархальна влада та традиційні цінності. Це, своєю чергою, гарантувало безпеку та передбачуваність розвитку. Гомогенність спільноти породжувала солідарність її членів, а значить, стійкість до загроз.

3. *Міф про рятівника* – уособлює легендарну героїчну постать, доля якої тісно пов'язана з долею спільноти. Його місія полягає в протистоянні загрозам, причому результат такої боротьби не обов'язково складається на користь спільноти. Ключовим у цьому сенсі є жертвна боротьба, брати участь у якій герою допомагають його знання, відвага, самовідданість, мудрість та ентузіазм. Часто рятівник наділений даром пророка.

4. *Міф про єдність* – ґрунтується на уявленні про народ як гомогенізований ідеал та спільну політичну долю. Важливу роль у цьому випадку відіграє опозиція «Ми – Вони», «друг – ворог». Поняття єдності в цьому сенсі двояке: з одного боку, єдність – це мета, результат порятунку спільноти, з іншого боку, вона є запорукою виживання групи в умовах загроз.

На нашу думку, міфи, запропоновані Р. Жирарде, чітко вписуються в ідеологію правого консерватизму, елементом якої є правий популізм. Так, наприклад, міф про змову ілюструє антиістеблішментську позицію; міф про «золоту добу» є складовою правої політики пам'яті, яка спричиняє ностальгію за «славним минулим»; міф про рятівника корелюється з харизматичним лідерством і «сильною» владою; міф про єдність уособлює дихотомію «Ми – Вони», яка консолідує спільноту проти «чужих». Усі ці міфи є основою правопопулістського дискурсу правих консерваторів.

Таким чином, формування нового соціокультурного порядку, значною мірою пов'язаного з глобалізаційними процесами, актуалізує діяльність правих політичних сил, зокрема правих консерваторів. У сучасних умовах вагомим елементом ідеології правого консерватизму є правий популізм, який ми розглядаємо як риторичний прийом, стратегію політичної боротьби правих консерваторів. Оскільки одним із наслідків глобалізації є трансформація традиційної держави-нації, зокрема «розмивання» національної ідентичності спільнот (євроінтеграція, космополітичні цінності, мультикультуралізм), праві консерватори апелюють до необхідності ренаціоналізації та захисту національної ідентичності. Під гаслом захисту батьківщини та її гомогенної культури праві консерватори інструменталізують дискурс ідентичності, зокрема її кризи. Використовуючи правопопулістську риторику, правоконсервативні політичні партії конструюють страх, уособленням якого стають «Вони» – «чужинці», «вороги». Оскільки ядром правого популізму є уявлення про народ як гомогенізований ідеал, праві консерватори, позиціонуючи себе як рятівників національної спільноти, використовують риторику ізоляціонізму, яка розмежовує «своїх» і «чужих» (екслюзивний націоналізм). У своєму крайньому вияві така позиція здатна спричинити ксенофобію, шовінізм та расизм, а отже, конфлікти з іншими національними спільнотами. Визнаючи тісний зв'язок ідеології правого консерватизму та політики ідентичності, вважаємо, що особливостями вияву останньої в межах правого консерватизму є: «політика страху», «політика зведення кордонів», євроскептицизм і негативне ставлення до мультикультуралізму, а також політика пам'яті. У контексті колективної пам'яті як складової ідентичності важливе місце в дискурсі правих консерваторів посідають політичні міфи, зокрема міф про змову, міф про «золоту добу», міф про рятівника та міф про єдність. Вони дають змогу не лише консолідувати спільноту навколо єдиного наративу про минуле, а й легітимізувати наявний порядок денний та візії майбутнього.

Список використаної літератури

1. Wodak R. The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: SAGE Publications Ltd, 2015. 404 p.
2. Шипунов Г.В. Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій: дис. ... док. політ. наук: 23.00.01. Львів, 2018. 542 с.
3. Khorishko L., Horlo N. National identity in the discourse of political elites of Poland and Hungary. *Amazonia Investiga*. 2021. №40. P. 9–16.
4. Berman Sh. Why identity politics benefits the right more than the left. *The Guardian*. 2018. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jul/14/identity-politics-right-left-trump-racism>
5. Altman D. How conservatives use identity politics to shut down debate. *The Conversation*. 2017. URL: <https://theconversation.com/how-conservatives-use-identity-politics-to-shut-down-debate-89026>
6. Priester K. Wesensmerkmale des Populismus. *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 2012. №5-6. P. 3–9.

7. Oudenampsen M. Creatief met taal: Framing en populisme. *De Helling*. 2011. URL: <https://bureaudehelling.nl/artikel-tijdschrift/creatief-met-taal>
8. Bell D. Mythscapes: Memory, Mythology, and National Identity. *British Journal of Sociology*. 2003. URL: https://www.academia.edu/1946744/Mythscapes_Memory_Mythology_and_National_Identity_British_Journal_of_Sociology_2003
9. Taggart P. Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*. 2004. №3. P. 269–288.
10. Stoica M. Political Myths of the Populist Discourse. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/331175394_Political_Myths_of_the_Populist_Discourse

IDENTITY POLITICS WITHIN THE IDEOLOGY OF RIGHT-WING CONSERVATISM: RELATIONSHIP AND FEATURES OF MANIFESTATION

Yana Sychova

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,
Department of Theory and History of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article examines the relationship between identity politics and the ideology of right-wing conservatism, and substantiates the peculiarities of the manifestation of identity politics within the outlined ideology. Intensification of activities and support of right-wing conservatives is emphasized in view of globalization processes that pose a threat to the national identity of communities. It is noted that in modern conditions, right-wing populism is the key rhetorical technique and strategy of political struggle of right-wing conservatives.

The specifics of modern right-wing parties are determined, in particular, their focus on issues of a post-material nature, where politics appears as an arena of struggle between values and for values. The connection between the ideology of right-wing conservatism and identity politics in the theories of domestic and foreign researchers is substantiated. It is noted that right-wing conservatives use the discourse of renationalization and the crisis of national identity, and therefore appeal to the need to support and protect the last one from the influence of Others. In this sense, the so-called "negative" identity is meant, that is, the rhetoric of excluding those who do not belong to the national community as a homogenized ideal of right-wing conservatives. This, in turn, leads to the instrumentalization of national identity with the aim, on the one hand, of constructing "true" representatives of one's national community, and on the other hand, excluding "foreigners" from it. As a result, there is a threat of exclusive (ethnic) nationalism, the object of which is certain victim groups. It is emphasized that such rhetoric is often xenophobic and can cause conflicts in relations with other national communities.

The features of identity politics within the ideology of right-wing conservatism are outlined, including: "politics of fear", "politics of construction borders", euroscepticism and a negative attitude to multiculturalism, politics of memory. The role of political myths in identity politics of right-wing conservatives is justified, among them: the myth of the conspiracy, the myth of the "golden age", the myth of the savior, the myth of unity.

Key words: right-wing conservatism, right-wing populism, national identity, identity politics, political myth.